

Evolutie en de goede Schepper

Sarot, Marcel

Published in:
Kontekstueel

Publication date:
2015

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Sarot, M. (2015). Evolutie en de goede Schepper. *Kontekstueel*, 29(3), 9-13.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Als wij de evolutietheorie accepteren, wat betekent dat dan voor ons geloof in een goede Schepper? Voor sommigen zijn beide niet verenigbaar. Zo schrijft Carel ter Linden in het boek waarin hij uitlegt waarom hij afscheid heeft genomen van het geloof in een persoonlijke God die handelend optreedt in deze wereld, dat hij vroeger tegen mensen die moeite hadden met de evolutietheorie betoogde dat er geen tegenspraak tussen geloof in de Schepper en de evolutietheorie was: waarom zou God niet door evolutie kunnen scheppen? Inmiddels denkt hij er anders over:

Nu kan ik het hele proces nergens meer verbinden met die God die ik heb leren kennen als een geestelijke werkelijkheid van 'trouw' en 'gerechtigheid' en 'barmhartigheid.' Daarvoor is dit proces ... te wreed, te ondoorzichtig, te kil en te onpersoonlijk. Het lijkt één grote loterij die bepaalt wie er afvallen en wie er verder mogen. De ziekte zit in de evolutie ingebakken. Welk antwoord hebben wij hierop ...? ... Een werkelijk antwoord hebben wij ... niet. ... Ik heb niet alleen geen antwoord op het onbeschrijflijke lijden dat met het evolutieproces gegeven is – ik bespeur ook geen enkele zin, doel of richting in dit proces. Ik herken er de hand van God niet in. ... God staat in mijn ogen buiten dit proces. Hij staat er juist tegenover. En dat is dan ook de reden dat ik met ziekte en dood als horende bij een bedoeling van God met dit leven, niets meer beginnen kan. ... En dat betekent dat ik, wil ik het woord 'God' een plaats kunnen blijven geven, deze God nog uitsluitend kan denken als een werkelijkheid die de mens probeert te helpen om staande te blijven in een chaotische en raadselachtige wereld, een wereld die niet uit zijn hand is voortgekomen...¹

Voor Carel ter Linden betekent het aanvaarden van de evolutietheorie dat ons geloof in een goede Schepper moet wijken. Zóveel lijden zonder zin: het lijkt niet met het bestaan van een goede God te rijmen. Ter Linden trekt de consequentie en concludeert dat die goede Schepper dan niet bestaat. Het lijkt een moedige stap: als blijkt dat je geloof onwaar is, dan moet je er niet tegen beter weten in aan vasthouden, maar de feiten onder ogen zien en het opgeven.

Methodologisch naturalisme

Verdient Ter Linden dus navolging? Dat hangt er van af, of de evolutietheorie inderdaad laat zien dat het geloof in een goede Schepper niet waar is. Ik wil mijn antwoord op die vraag graag beginnen met een algemene observatie over het natuurwetenschappelijk bedrijf. Natuurwetenschappers sluiten tijdens hun werk bovennatuurlijke verklaringen uit; zij zijn methodologische naturalisten. Als een moderne arts bij een van de genezingen van Jezus aanwezig was geweest, was zij misschien tot geloof gekomen, maar *als arts* had zij niet meer kunnen zeggen dan: 'Ik begrijp deze genezing niet. Zij laat zich niet verklaren vanuit de mij bekende natuurwetten.' Waarom kan een natuurwetenschapper niet zeggen: 'God heeft dit of dat gedaan'? Welnu, op het moment dat wij een verklaring hebben, kunnen wij ophouden met zoeken. Stel dat wetenschappers destijds aids hadden

¹ Carel ter Linden, *Wat doe ik hier in godsnaam? Een zoektocht* (Utrecht: De Arbeiderspers, 2013), 83–86.

verklaard als straf van God. Dan hadden wij nu nog steeds geen medicatie gehad. God zou hebben gefungeerd als *science stopper*. Het feit dat zij naar natuurlijke oorzaken hebben gezocht en die ook hebben gevonden, maakt het mogelijk dat aids nu een chronische ziekte is in plaats van een doodvonnis.

Wat mij betreft is methodologisch naturalisme een goed uitgangspunt voor wetenschap, omdat het vele nieuwe ontdekkingen mogelijk heeft gemaakt. Maar het heeft wel een consequentie, die tegenwoordig vaak wordt vergeten: wetenschap die wordt bedreven vanuit de principes van het methodologisch naturalisme kan namelijk nooit uitsluiten dat een handelende God bestaat. Dit kunnen wij inzien aan de hand van een analogie. Stel dat iemand dood wordt gevonden met een mes door zijn hart. De patholoog-anatoom krijgt als opdracht, een natuurlijke doodsoorzaak vast te stellen. Die bestaat uit een kleine, sneevormige opening van de huid tot midden in het hart, waardoor de patiënt bloed verloor etc. In deze verklaring komt geen moordenaar voor; die was immers van tevoren uitgesloten. Kunnen wij nu concluderen dat de overledene niet is doodgestoken, maar een natuurlijke dood is gestorven? Uiteraard niet! Als je in een onderzoek bepaalde verklaringen *a priori* uitsluit, zul je de die ook niet vinden – maar dat betekent nog niet dat ze er niet zijn. Zo is het ook in de wetenschap: wetenschappelijke verklaringen sluiten God *a priori* uit als verklaringsgrond, en kunnen daarom nooit bewijzen dat God niet de dader is.

Eerste oorzaak en tweede oorzaken

Als wij bij de man met het mes in het hart willen weten of hij inderdaad een natuurlijke dood is gestorven, zullen wij het rapport van de patholoog-anatoom moeten leggen naast de theorie dat de man door menselijk ingrijpen is gestorven. *In dit geval* lijkt de laatste theorie mij redelijker. Dit geldt ook voor wetenschappelijke theorieën: als wij willen weten of God betrokken was bij het ontstaan der soorten, moeten wij de wetenschappelijke verklaring (de evolutietheorie) naast een gelovige verklaring leggen. Let wel: dit is geen wetenschappelijke bezigheid, maar een *gelovige*. En in dit geval liggen de zaken ingewikkelder dan bij de man met het mes in het hart. Dáár waren er twee alternatieven: dood door menselijke interventie of een natuurlijke dood. Maar bij het ontstaan der soorten zijn er drie opties: (1) God heeft het gedaan, (2) natuurlijke oorzaken hebben dit veroorzaakt, en (3) God heeft door de natuurlijke oorzaken heen gewerkt. In het laatste geval noemen wij die natuurlijke oorzaken *tweede oorzaken* en God de (empirisch niet vaststelbare) *eerste oorzaak*. Als wij God als eerste oorzaak van iets aanwijzen, doen wij een *geloofsuitspraak*, geen wetenschappelijke uitspraak.

De evolutietheorie kan dus nooit bewijzen dat God de soorten niet heeft geschapen; daarvoor is een gelovige afweging nodig. Amerikaanse christenfundamentalisten verwerpen veelal de wetenschappelijke verklaring en prefereren de gelovige verklaring die uitgaat van een direct ingrijpen van God. De afwegingen die zij daarmee maken zijn theologisch van aard. Principieel is daar niets mis mee: in bepaalde gevallen zal de gelovige er goed aan doen, een gelovige verklaring te prefereren boven een wetenschappelijke, omdat zij *beter* is. Wat mij betreft geldt dit bijvoorbeeld voor de Opstanding van Jezus.² Hierbij komt het aan op een zorgvuldige afweging in het licht van goede

² Dit heb ik uitvoerig besproken in mijn *De goddeloosheid van de wetenschap* (Zoetermeer: Meinema, 2006), hfdst. 6.

criteria. Ik kan daar hier in detail op ingaan, maar noteer wel graag dat het creationisme mijns inziens die afweging niet goed maakt,³ en bovendien de fout ingaat wanneer het het eigen alternatief presenteert als een wetenschappelijk alternatief.

Dit is niet de keus van Ter Linden. Hij schrijft:

Vroeger antwoordde ik mensen die moeite hadden met het idee dat de mens het product is van een lang evolutieproces met een tegenvraag, en zei: 'Waarom zou God niet op de wijze van de evolutie deze aarde en alle leven hebben kunnen scheppen?'

Hier is God de eerste oorzaak, natuurlijke selectie de tweede. Wij spreken dan van *geleide evolutie*: God werkt door middel van natuurlijke selectie, en het is zelfs denkbaar dat wanneer het proces niet de kant uit lijkt te gaan die God wil, God het evolutieproces op subtiele wijze bijstuurt. Dit lijkt een goede oplossing: zo kun je de wetenschap en evolutie serieus nemen zonder je geloof op te geven. Wat wil je nog meer?

Waardoor-vragen en waartoe-vragen

Aan de overgang van de biologische evolutietheorie naar de theologische theorie van geleide evolutie hangt echter een prijskaartje, en dat is het volgende. De biologische evolutietheorie is een theorie die verklaart hoe een natuurlijk proces verloopt. Waardoor ontstaan nieuwe soorten? De verklaring die deze theorie geeft, geeft zij *etsi Deus non daretur*, alsof er geen God bestaat. Lang hebben ook wetenschappers geloofd dat God zelf de soorten had geschapen. Toen zij dit geloof tijdens hun onderzoek tussen haakjes hadden gezet, gaf dit hun de vrijheid om te gaan zoeken naar natuurlijke verklaringen. De evolutietheorie is tot nu toe de beste verklaring die zij hebben gevonden: die legt uit hoe nieuwe vormen ontstaan door spontane mutaties en hoe vervolgens in een proces van natuurlijke selectie wordt bepaald welke mutaties zich doorzetten binnen een soort. Op lange termijn kan dit proces leiden tot het ontstaan van nieuwe soorten. Kort en goed: de biologische evolutietheorie geeft antwoord op de *waardoor-vraag*.⁴ De theologische theorie van geleide evolutie geeft echter antwoord op een andere vraag. Die betoogt dat God het evolutieproces met zijn *struggle for survival* gebruikt om soorten te scheppen. Daarmee geeft de theorie van de geleide evolutie antwoord op de *waartoe-vraag*. De evolutie verandert zo van een doelloos proces in een doelgericht proces, waarvoor een redelijke persoon verantwoordelijk is. Deze theorie roept Ter Lindens kritiek op: dit proces is 'te wreed, te ondoorzichtig, te kil en te onpersoonlijk' voor een goede Schepper. Ter Linden trekt daaruit de conclusie dat die goede Schepper niet bestaat.

Is alles wat gebeurt, Gods wil?

³ Een belangrijk theologisch punt van kritiek is dat het creationisme te weinig rekening houdt met de genres van de Bijbelteksten waarop het zich beroept.

⁴ Terzijde: de evolutietheorie veroorzaakt geen nieuwe, specifieke problemen voor de christelijke theologie. Het staat wetenschappelijk vast dat er allerhande lijden en ellende in de dierenwereld was voordat er mensen op het toneel verschenen. De evolutietheorie geeft daarvoor een partiële verklaring, niet meer en niet minder.

In plaats van te concluderen dat de Goede Schepper niet bestaat had Ter Linden ook de vraag kunnen stellen of de theologische theorie van de geleide evolutie wel een goede theorie is. De gelovige identificatie van specifieke gebeurtenissen of wetenschappelijk vastgestelde mechanismen als handelingen van God is een gecompliceerd proces, dat om de grootste zorgvuldigheid vraagt en dat ik hier niet in detail kan bespreken. Het eerste en belangrijkste criterium is echter dit: is deze gebeurtenis of dit mechanisme, wanneer wij zeggen dat God daar doorheen werkt, overeenkomstig het karakter van God zoals wij dat kennen uit de openbaring? Als het evolutieproces een van de manieren is waarop God in deze werkelijkheid handelt, dan hebben wij te maken met een God voor wie het doel de middelen heiligt, een God die met een groot cynisme en zonder oog voor het leed dat Hij veroorzaakt de schepping naar Zijn einddoel leidt. Dat is niet de God die wij kennen uit de openbaring: het is noch de God van het Verbond op de Sinaï, noch de God die wij leren kennen in kruisdood en Opstanding van Jezus. Kortom, de toeschrijving van het evolutieproces aan de God van het christendom moet in de krachtigste termen worden afgewezen, net zoals bijvoorbeeld de toeschrijving van de vogelgriep in Nederland aan diezelfde God (die er dan de zondige boeren mee zou willen straffen). Een dergelijke toeschrijving is een overblijfsel van een primitief heidendom, dat de willekeur van de schikgoden verantwoordelijk houdt voor alles wat gebeurt. Kortom, met de oude Ter Linden wijs ik de identificatie van het evolutieproces met het handelen van een goede God af.

Geloof in een goede Schepper en het probleem van het kwaad

Betekent mijn afwijzing van geleide evolutie dat ik ook het geloof in een goede Schepper afwijs? Geenszins! Het christelijk geloof heeft altijd een scherp onderscheid gemaakt tussen het geloof in een goede Schepper enerzijds en de identificatie van specifieke gebeurtenissen en processen in de schepping met handelingen van de goede Schepper anderzijds. Ons scheppingsgeloof behelst de overtuiging dat het geheel van de werkelijkheid buiten God voor haar ontstaan (*creatio ex nihilo*) en voortbestaan (*creatio continua*) van de goede God afhankelijk is. Deze overtuiging onderschrijf ik van harte. Maar wij moeten scherp onderscheiden tussen dit scheppingsgeloof, dat God verantwoordelijk houdt voor het geheel, en de overtuiging dat God verantwoordelijk is voor allerlei specifieke gebeurtenissen en processen in de schepping. Dat laatste is vaak niet het geval. Je zou het kunnen vergelijken met een ouder: die is wel verantwoordelijk voor het ontstaan van zijn kinderen, maar niet voor alles wat in het leven van die kinderen gebeurt. Het evolutieproces is een proces *in de schepping*, geen deel van het scheppen zelf. Genesis 1 lijkt weliswaar te suggereren dat het ontstaan van de soorten een scheppingshandeling van God is, maar andere Bijbelse scheppingsverhalen geven andere voorstellingen (zie bijv. Gen. 2 en Spr. 8), en onze opvatting van wat schepping is, is gebaseerd op een systematisch-theologische doordenking van de Schrift als geheel, niet op één Bijbelverhaal.

Betekent dit dan dat ik gedachte van een in de schepping handelende God afwijs? Opnieuw: geenszins! Ik gaf hierboven al aan, dat ik geloof dat God Jezus uit de doden opwekte, en ik geloof ook dat wij tot op de dag van vandaag Gods leiding in ons leven mogen herkennen. Maar dat moeten wij wel op een zorgvuldige wijze doen, en de identificatie van alles wat gebeurt met Gods wil is niet zorgvuldig. Voor de ontwikkeling van een goede voorzienigheidsleer ontbreekt mij hier de ruimte.

Laatste vraag: als ik op deze wijze de gebeurtenissen in de schepping en het handelen van God uit elkaar trek, heb ik dan nog wel een antwoord op het probleem van het kwaad? Ja! De identificatie

van alles wat in de schepping gebeurt met de wil van God leidt niet in de richting van een oplossing van het probleem van het kwaad, maar verscherpt het juist. Een specifiek christelijke benadering van het kwaad zal nooit volstaan met te verklaren hoe het kwaad te verenigen is met Gods almacht en goedheid (zoals in het theodiceeproject) of hoe geloof uiteindelijk moet lijden tot de uitroeiing van alle lijden (zoals in de bevrijdingstheologie), maar zal denken vanuit de lijdende Christus.⁵ Het is in en door het lijden en de Opstanding van Christus dat het lijden van de christen zin krijgt, en tegelijk ook een uitzicht op verlossing wordt geopend.⁶ Zin ontvangt het lijden van de christen in het mysterie van de Kerk als het Lichaam van Christus: daarmee wordt het in zekere zin het lijden van Christus zelf. Christus' lijden staat open naar ons lijden, en ons lijden 'vult ... het lijden aan waardoor Christus de verlossing van de wereld tot stand heeft gebracht.'⁷

Marcel Sarot (*1961) is decaan van de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg en hoogleraar fundamentele theologie aldaar. Tevens is hij permanent diaken van het aartsbisdom Utrecht. M.Sarot@uvt.nl.

⁵ Interessante aanzetten vindt men bij Diogenes Allen, 'Natural Evil and the Love of God,' *Religious Studies* 16 (1980), 439–456.

⁶ Vergelijk mijn *Religie in de spiegel van het kwaad* (Almere: Parthenon, 2012), 29–35.

⁷ Paus Johannes Paulus II, *Apostolische brief Salvifici doloris: Over de christelijke zin van het menselijk lijden* (Amersfoort: De Horstink, 1984), nr. 24 (pp. 27–28). Ook hier is nog veel meer te zeggen, maar ontbreekt mij de ruimte.